67-osios Lietuvos mokinių fizikos olimpiados rajono–miesto turas (2019 m.)

12 klasė

1. Žmogus, prisirišęs prie guminio lyno, kurio kitas galas pritvirtintas prie tilto virš upės, šoka nuo tilto. Neištempto lyno ilgis l_0, žmogaus masė m, o tilto aukštis H. 1) Koks turi būti lyno standumas k, kad žmogus nepasiektų vandens paviršiaus? 2) Kokį didžiausią greitį v gali pasiekti žmogus šuolio metu? 3) Kokiame tuo momentu aukštyje h virš vandens yra žmogus? **(10 taškų)**

Sprendimas

1) Arčiausiai prie vandens paviršiaus žmogus priartėja, kai visa jo potencinė energija ant tilto virsta guminio lyno tamprumo energija prie pat vandens paviršiaus, o žmogaus greitis lygus 0, t.y. ribiniu atveju

$$mgH = \frac{k\Delta l^2}{2}. \qquad \text{(2 taškai)}$$

Čia lyno pailgėjimas $\Delta l = H - l_0$. Taigi, lyno standumas turi būti

$$k > \frac{2mgH}{(h - l_0)^2}. \qquad \text{(1 taškas)}$$

2) Žmogaus, nušokusio nuo tilto, greitis didėja iki to momento, kol jo pagreitis tampa 0, t.y. iki to momento, kai lynas išsitempia dydžiu Δl_1 tiek, kad jo tamprumo jėga tampa lygi jo sunkiui, t.y. $k\Delta l_1 = mg$. (2 taškai)

Užrašome šiam momentui mechaninės energijos tvermės dėsnį:

$$mg(l_0 + \Delta l_1) = \frac{k\Delta l_1^2}{2} + \frac{mv^2}{2}. \qquad \text{(2 taškai)}$$

Tuo būdu, išreiškę greitį v ir įrašę Δl_1 randame $v = \sqrt{g\left(2l + \frac{m}{k}\right)}$. (2 taškai)

3) Tuo metu žmogus yra virš vandens paviršiaus aukštyje

$$h = H - l_0 - \frac{mg}{k} \qquad \text{(1 taškas)}$$

2. Planetų tyrimui mokslininkai naudoja kosminį zondą, kurio masė $m = 930$ kg. Vieną paleido skrieti aplink Marsą, o kitą aplink planetą X. Gauti duomenys rodo, kad kosminių zondų greičiai vienodi $v = v_M = v_X = 3{,}40 \cdot 10^3$ m/s. Aplink Marsą besisukančio zondo apskritiminės orbitos periodas $T_M = 1{,}18 \cdot 10^2$ min., tuo tarpu aplink planetą X apskiritimine orbita besisukančio zondo periodas $T_X = 8{,}65 \cdot 10^2$ min. Nustatykite, kiek kartų skiriasi planetų masės, ir apskaičiuokite pilnutinę zondo mechaninę energiją jo orbitoje. Masės *m* zondo, esančio atstumu *r* nuo masės *M* planetos centro, potencinė energija lygi $U(r) = -GMm/r$, čia G – gravitacijos konstanta, o potencinė energija laikoma lygi 0, kai $r \to \infty$. **(10 taškų)**

Sprendimas

Užrašome orbitos periodo ir radiuso sąryšį:

$$T = \frac{2\pi R}{v};\ R = \frac{vT}{2\pi}. \qquad (1) \qquad \text{(1 taškas)}$$

Sukamojo judėjimo išilgai orbitos įcentrinė jėga yra gravitacijos jėga:

$$\frac{mv^2}{R} = G\frac{M \cdot m}{R^2}, \qquad (2) \qquad \text{(2 taškas)}$$

čia G – gravitacijos konstanta, M – planetos masė, m_z – zondo masė. Pasinaudodami (1) ir (2) lygtimis užrašome masių išraiškas abiems planetoms:

$$M_M = \frac{v^2 R_M}{G} = \frac{v^3 T_M}{2\pi G};\ M_X = \frac{v^3 T_X}{2\pi G}. \qquad \text{(2 taškai)}$$

Iš čia surandame, kam yra lygus planetų masių santykis:

$$k = \frac{M_X}{M_M} = \frac{T_X}{T_M} = \frac{51900\,\text{s}}{7080\,\text{s}} \approx 7{,}33. \qquad \text{(1 taškas)}$$

Pilnutinė zondo energija susideda iš jo kinetinės ir gravitacinės potencinės energijų:

$$E = E_k + E_p. \qquad \text{(1 taškas)}$$

$$E = \frac{1}{2}mv^2 - \frac{GmM}{R} = \frac{1}{2}mv^2 - \frac{Gmv^2R}{RG} = -\frac{1}{2}mv^2. \qquad \text{(2 taškai)}$$

Kadangi zondo masė ir skriejimo greitis vienodi, todėl:

$$E = E_M = E_X = -\frac{1}{2}mv^2 = -5{,}38 \cdot 10^9\ \text{J}. \qquad \text{(1 taškas)}$$

3. Patalpoje 20 m aukštyje virš grindų vienas nuo kito 1 m atstumu pakabinti du vienodi garsiakalbiai, iš kurių sklinda vienodos fazės, vienodos amplitudės ir 5 kHz dažnio garso bangos.

Kokiu minimaliu atstumu x nuo vidurinio taško ant grindų lygiagrečiai atkarpai, jungiančiai garsiakalbius, jų skleidžiamas garsas išnyksta? Laikykite, kad garso amplitudė sklindant garsui iki grindų beveik nekinta, grindys lygios, o garso atspindžio nuo lubų nėra. Garso bangų sklidimo greitis lygus 330 m/s. **(10 taškų)**

Sprendimas

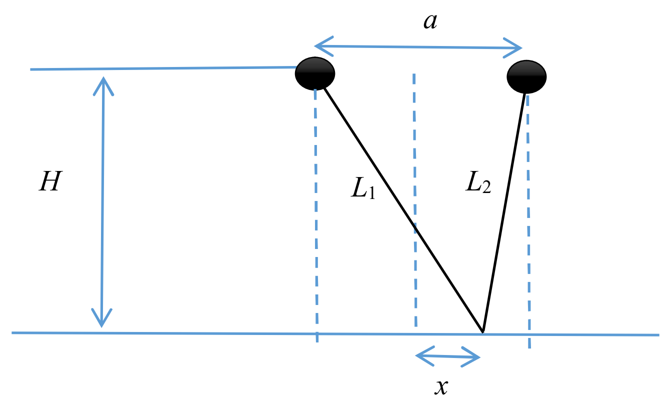

Garsiausiai garsas girdimas centre horizontaliu atstumu $a/2$ nuo garsiakalbių. (1 taškas)

Minimaliame atstume x (žiūr. brėž.) sklindančių bangų kelių skirtumas turi būti lygus pusei sklindančios bangos ilgio, t.y. $L_1 - L_2 = \dfrac{\lambda}{2}$. (1 taškas)

Surandame iš garsiakalbio sklindančių bangų ilgį:

$$\lambda = \frac{v}{f} = 0{,}066\ \text{m}. \qquad \text{(1 taškas)}$$

Iš geometrinių sąryšių (žiūr. brėž.)

$$L_1 = \sqrt{H^2 + \left(\frac{a}{2} + x\right)^2}, \qquad \text{(1 taškas)}$$

$$L_1 = \sqrt{H^2 + \left(\frac{a}{2} - x\right)^2}. \qquad \text{(1 taškas)}$$

Tada $\sqrt{H^2 + \left(\dfrac{a}{2} + x\right)^2} - \sqrt{H^2 + \left(\dfrac{a}{2} - x\right)^2} = \dfrac{\lambda}{2}$,

Pastebėsime, kad pošaknių reiškiniuose H^2 žymiai didesnis už antruosius narius. (1 taškas)

Kairiąją paskutiniosios lygties pusę padauginame ir padaliname iš

$$\sqrt{H^2 + \left(\frac{a}{2} + x\right)^2} + \sqrt{H^2 + \left(\frac{a}{2} - x\right)^2}\ . \qquad \text{(1 taškas)}$$

Atsižvelgę į tai, kad H^2 žymiai didesnis už antruosius pošaknio reiškinių narius, randame

$$\sqrt{H^2 + \left(\frac{a}{2} + x\right)^2} + \sqrt{H^2 + \left(\frac{a}{2} - x\right)^2} \approx 2H\ . \qquad \text{(1 taškas)}$$

Taigi, galiausiai $x \approx \dfrac{H\lambda}{2a} = 0{,}66\ \text{m}$. Poslinkis galimas į abi puses nuo vidurio taško. (2 taškai)

4 uždavinys. Iliustracijoje pavaizduota idealios šiluminės mašinos eksperimento metu tirti ciklai. Ciklas 1-2-3-1 susideda iš izotermės 1-2, izochorės 2-3 ir adiabatės 3-1. Šio ciklo naudingumo koeficientas yra lygus η_1. Ciklą 1-3-4-1 sudaro adiabatė 1-3, izotermė 3-4 ir izochorė 4-1. Šio ciklo naudingumo koeficientas lygus η_2. Nustatykite šiluminės mašinos naudingumo koeficientą, jei mašina dirba šiais ciklais: 1-2-3-4-1. Šiluminės mašinos darbinė medžiaga yra idealios vienatomės dujos. **(10 taškų)**

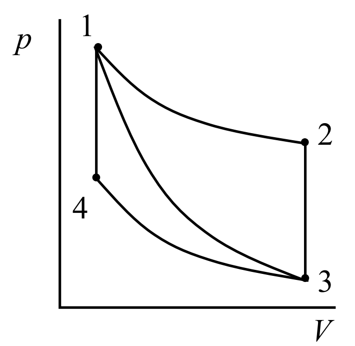

Sprendimas

Ciklo 1-2-3-1 metu izoterminio proceso metu reikia suteikti energiją, o izochorinio proceso metu – energija išskiriama.

Todėl η_1:

$$\eta_1 = \frac{Q_{12} - Q_{23}}{Q_{12}}\ . \qquad \text{(1 taškas)}$$

Cikle 1-3-4-1, energija naudojama izochorinio proceso metu ir išskiriama izoterminio proceso metu.

Todėl η_2:

$$\eta_2 = \frac{Q_{41} - Q_{34}}{Q_{41}}\ . \qquad \text{(1 taškas)}$$

$Q_{23}=Q_{41}=Q$. (1 taškas)

$T_2-T_3=T_1-T_4$. (1 taškas)

Didžiojo ciklo naudingumo koeficientas:

$$\eta = \frac{A}{Q_{\text{suteiktas}}}.$$ (1 taškas)

$Q_{\text{suteiktas}}=Q_{12}+Q_{41}$. (1 taškas)

$A=A_{12}-A_{34}=Q_{12}-Q_{34}$. (1 taškas)

$Q_{12}=Q_{23}/(1-\eta_1)=Q/(1-\eta_1)$. (1 taškas)

$Q_{34}=Q_{41}(1-\eta_2)=Q(1-\eta_2)$. (1 taškas)

Įrašę į pilno ciklo naudingumo koeficiento išraišką ir pertvarkę gauname:

$$\eta = \frac{\frac{Q}{1-\eta_1} - Q(1-\eta_2)}{\frac{Q}{1-\eta_1} + Q} = \frac{\eta_1 + \eta_2 - \eta_1\eta_2}{2-\eta_1}.$$ (1 taškas)

5. Dvi ritės, kurių masės m_1 = 450 g ir m_2 = 200 g, yra susuktos iš varinės vielos. Apskaičiuokite, kiek kartų skiriasi vielos ilgis ir skersmuo ritėse, jeigu jos abi turi vienodą varžą R. **(10 taškų)**

Sprendimas

Ieškomi dydžiai yra vielos ilgių santykis $l_{\text{sant.}} = \frac{l_1}{l_2}$ ir vielos skerspjūvių santykis $d_{\text{sant.}} = \frac{d_1}{d_2}$.

Žinome, kad $R = \sigma \frac{l}{S}$, $V = \frac{m}{\rho}$, o $V = S \cdot l$. (3 taškai)

Čia S – vielos skerspjūvis, ρ – vario tankis, σ – jo savitoji varža.

Tada $R = \frac{\sigma \cdot l^2 \cdot \rho}{m}$. (1 taškas)

Todėl vielos ilgis ritėje bendru atveju $l = \sqrt{\frac{R \cdot m}{\sigma \cdot \rho}}$. (1 taškas)

Kadangi $R = R_1 = R_2$, $\rho = \rho_1 = \rho_2$ ir $\sigma = \sigma_1 = \sigma_2$, užrašome ilgių santykio formulę pagal turimas išraiškas ir ją suprastinę gauname: $l_{\text{sant.}} = \dfrac{l_1}{l_2} = \sqrt{\dfrac{R \cdot m_1}{\sigma \cdot \rho} \cdot \dfrac{\sigma \cdot \rho}{R \cdot m_2}} = \sqrt{\dfrac{m_1}{m_2}}$. (1 taškas)

Vielos skerspjūvio plotas $S = \pi \cdot r^2$, čia spindulys $r = \sqrt{S / \pi}$. (1 taškas)

Taigi vielos skersmuo bendru atveju $d = 2\sqrt{\dfrac{S}{\pi}} = 2\sqrt{\dfrac{m}{\rho \cdot l \cdot \pi}}$. (1 taškas)

Gauname, kad $d_{\text{sant.}} = \dfrac{d_1}{d_2} = \sqrt{\dfrac{m_1 \cdot l_2}{l_1 \cdot m_2}} = \sqrt{\dfrac{m_1}{m_2 \cdot l_{\text{sant.}}}} = \sqrt{l_{\text{sant.}}} = \sqrt[4]{\dfrac{m_1}{m_2}}$. (1 taškas)

Taigi, galiausiai randame

$l_{\text{sant.}} = 1{,}50$, $d_{\text{sant.}} = 1{,}22$.